

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 6 - Number: 19 p. 141-154, Spring 2022

Bursa'da Sinemanın İlk Yılları ve Setbaşı Semti* Early Years of Cinema in Bursa and Setbaşı District

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1065738>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
31.01.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.03.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
29.03.2022

Asya Studies

Doç. Dr. Ali Sait Liman
Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü
asliman@uludag.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2261-3599>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Sinema, icadından kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarına girmiş ve II. Meşrutiyet'in ardından İstanbul merkez olmak üzere ilk sinema salonları açılmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren sinemanın Anadolu'da da yaygınlaşması ile birlikte Bursa şehri sinema ile tanışmış ve sinemanın Bursa'daki ilk durağı Setbaşı semti olmuştur.

Sinemanın Bursa'daki ilk yıllarına ait bilgi ve belge sayısının oldukça sınırlı olmasına karşın mevcut belgeler ve araştırmalardan edinilen bilgiler ışığında, kentte açılan ilk sinema salonlarını belirlemek mümkündür.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen yaklaşım ve sınırlılıklar zemininde, sinemanın Bursa'ya geliş ve ilk yıllarına değinilerek, bu zaman dilimi (1896-1923) içinde sinemaya ev sahipliği yapan Setbaşı semti ve bu bölgede faaliyet gösteren sinemalar incelenmiştir. Buna göre, Bursa'da açılan ilk sinema salonu "Sinema Pathé"dir. Şehrin yazlık-kışkık eğlence mekânlarının önde gelen semti olan Setbaşı'nda açılan "Sinema Pathé"nin yanı sıra, "Sinema Olimpos Palas" ve "Şark Sineması" da yine aynı semtte faaliyet göstermiş olan ilk sinema mekânlarıdır.

Bursa'daki bu ilk sinemaların Şetbaşı'nda faaliyete geçmesinin semtin çok kültürlü yapısı, Batılı tarzda konaklama ve eğlence hizmeti sunan otelleri, eğlence mekânları ve şehir merkezine olan yakınlığı ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan Setbaşı'na komşu bir semt olan ve ipek işleme atölyelerinde, fabrikalarında çalışan işçileriyle "sinema" için belirli bir seyirci potansiyeli oluşturan İpekçilik semtinin de bu yapıyı desteklediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Tarih, Şehir, Bursa, Setbaşı

Abstract

Cinema has entered Ottoman lands shortly after its invention and after II. Constitutional Monarchy Period, the very first movie theatre have been started to open throughout country, primarily in İstanbul. Beginning from these years and with the cinema becoming popular in Anatolia, city of Bursa has met cinema as well and the first movie theatre stop has been Setbaşı district.

Despite the fact that there are so few information and documentation about the early years of cinema in Bursa, in consideration of knowledge gained from existing documents and researches, it is possible to determine the very first movie theatres in the city.

In this study, Setbaşı district which hosted the first movie theatre in this era (1896-1923) and the movie theatres around this neighborhood has been examined in the context of the scope and limitations mentioned above and the early years of cinema in Bursa have been referred. Hereunder, the first movie theatre opened in Bursa is determined as "Cinema Pathe". "Cinema Pathe" has been opened in Setbaşı, the prominent district of the city's entertainment life, in winter and in summer, as well as other movie theatres such as "Cinema Olympos Palace" and "Cinema Orient".

It can be stated that, the reason of first movie theatres being opened in district Setbaşı is relevant to the multicultural structure of the district, hotels in the neighborhood offering a more western style entertainment, being very close to the center of the city and the districts night life. On the other hand, it can be said that having district "İpekçilik" (Sericulture) as a neighbor and workers of silk industry living in that district has supported this structure by mainly creating a big cinemagoer potential.

Keywords: Cinema, History, City, Bursa, Setbaşı

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Liman, A. S. (2021). Bursa'da Sinemanın İlk Yılları ve Setbaşı Semti. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(19), 141-154.

GİRİŞ

Şehirlinin karakteri için -ister istemez- sinema, bir zoraki çeşme oldu. Hepimiz bu karakterlerimize bu çeşmeden az çok su katıyoruz. (Burhan Felek)¹

Sinema ve kent, birbiriyle ilişkileri bakımından farklı yaklaşımlar ve araştırma yöntemleri çerçevesinde çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bir kitle sanatı olan sinemanın ortaya çıktığı dönemden itibaren, seyirci ile kurduğu ilişki dolayısıyla “kent”in ya da kentlerin kültürel dokusu içinde önemli bir yer edindiğini söylersek yanlış olmaz. Bu anlamda sinema-kent ilişkisi ele alındığında, kentlerin/şehirlerin hem sinemasal mekânları inşa eden sinemalara ev sahipliği yapan, hem de filmleri izleyecek seyirci kitlesini barındıran, sinemanın varoluşu açısından da önemli bir işlevi olduğu söylenebilir. Diğer yandan, bu süreçte seyircinin sosyalleşmesi, farklı kültürlerle iletişim kurması ve kent kimliğine yeni bir boyut katması açısından da modern zamanların ortaya çıkardığı bir sanat dalı olan sinema olgusunun kent ve toplum için belirgin işlevleri vardır.

Tarihsel olarak sinemanın seyirciyle var olan bir sanat dalı olduğu düşünüldüğünde, sinema tarihi yazımı açısından bu olgunun dikkate alınması gerekir. Dolayısıyla yerel ya da genel bağlamda sinema tarihi yazımı ve benzeri çalışmalarda sinema-seyirci ilişkileri, sinema salonları ve seyir deneyimine ilişkin bilgi ve bulguların da önemli olduğu söylenebilir.

“Yeni sinema tarihi” yaklaşımı olarak bilinen bu yönetime dayalı olarak Türkiye’nin çeşitli kentlerinin sinemasal geçmişleri, farklı tarihsel dönemler çerçevesinde ele alınıp incelenmektedir. Bu bağlamda, Kaya’nın “Eski İzmir sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir” başlıklı çalışmasında 1950-1980 yılları arasında “İzmir’in gündelik hayatı içerisinde sinemanın nasıl bir kamusal alan, sosyal olay ve seyir alanı” olduğu incelenirken (Kaya, 2017:93), Liman’ın “Gaziantep’te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980)” başlıklı araştırmasında, sinemanın “toplumsal-kültürel alanla etkileşimi, filmlere seyirci ilgisi, sinema salonları ve dönemin seyir ortamı üzerinden” ele alınmıştır (Liman, 2014:97).

Sinemanın Bursa’daki tarihine bakıldığında, şehrin sinemasal geçmişinin araştırmacılar için oldukça zengin bir içerik sunmasına karşın, sinemanın Bursa’daki ilk yıllarına dair yazılı ve görsel bilgi, belge sayısı oldukça azdır. Yine de sinemanın Bursa’ya 1896’da çekim ve 1909’da gösterim yoluyla gelişi (Çalıklı & Liman, 2021); Setbaşı semtinde ilk sinemaların açılması önemlidir. Yine bu yıllarda aynı semtte Şark Sineması’nın -bazı kaynaklarda o zamanki adıyla Şark Tiyatrosu ve Sineması- sinema salonu olarak faaliyete geçmesi ve ardından özellikle 1930’lu ve 1950’li yıllarda şehrin farklı bölgelerinde yeni salonların devreye girmesiyle sinema-seyirci ilişkileri açısından oldukça sıcak, canlı bir dönemin yaşandığı söylenebilir (Peker, 2021; Yaşayanlar, 2013). Öte yandan, sinemanın kültürel taşıyıcılık açısından “Batı kültürünün Doğu’ya taşındığı bir alan” ve ‘sömürge’ bağlamında önemli bir kültürel öge” olarak ele alınması gerektiğini belirten Kirel’e göre, *sinema nasıl bir kent eğlencesi olarak kent kültürünün bir parçası ise, ilk bakışta doğrudan doğruya Batı kültürünün ve Batılı olmanın da bir parçası olarak algılanmaktadır. Oysa Doğu’da da sinemanın kültürel yaşamın bir parçası olarak çok önemli bir yeri olduğu bilinmektedir* (Kirel, 2010:23).

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen yaklaşım zemininde, sinemanın Bursa’ya gelişi ve ilk yıllarına değinilerek, bu zaman dilimi (1896-1923) içinde sinemaya ev sahipliği yapan Setbaşı semti ve bu bölgede faaliyet gösteren sinemalar ele alınmıştır. Bu amaçla öncelikle geçmişten günümüze Bursa’nın kültürel yapısı içinde Setbaşı semtinin yeri ve önemi incelenerek, sinemanın kente geldiği dönemden itibaren bu semtte gerçekleşen sinema faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın tarihsel olarak sinemanın Bursa’daki ilk yıllarına ilişkin oluşu nedeniyle bu döneme ilişkin yazılı ve görsel kaynakların oldukça sınırlı olması bu çalışmanın en belirgin sınırlılıklarındandır. Ayrıca çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, araştırma konusuna dair bilgilerin farklı tarihlerde farklı kişilerce tekrarı ya da yanlış anlaşılması/aktarılması gibi bilgi karışıklıkları, bu konudaki verilerin -az da olsa- eldeki belgelere göre yeniden incelenip düzenlenmesini gerektirmektedir.

BURSA VE “BURSA’NIN BEYOĞLU’SU” SETBAŞI

Tarihsel olarak ilk yerleşimlerin milattan önce 4000 yıllarına kadar görüldüğü (Kuter, 2011) ve kültürel açıdan oldukça zengin bir mirasa sahip olan Bursa şehri, *yüzyıllardan beri çeşitli milletlerin uğrak yeri olmuştur. Hitit, Firigya, Lidya, İyonya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kültürleri bölgede*

¹ (Akt: Kaynar, 2009: 210)

izlerini bırakmıştır. Bursa'nın içinde yer aldığı Bitinya (Bithynia) Devleti, daha sonra bir Roma ve Bizans ili olarak Osmanlı'ya kadar varlığını sürdürmüştür (Yahşi, 1998: 4, 10).

Osmanlı döneminde uzun bir süre (1326-1362) başkent olan Bursa, çeşitli ticaret yolları üzerinde yer alan coğrafi konumu ve tarihten devraldığı çok kültürlü toplumsal yapısı ile Marmara Bölgesi'nin ticari, sanayi ve turistik potansiyeli açısından önde gelen kentlerden biridir.

Bursa'da, 1831'de yapılan ve sadece Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusun dâhil edildiği sayıma göre Bursa merkezde 16138 vergi yükümlüsü bulunmaktadır (Kaplanoğlu, 2011: 38).

İlerleyen yıllarda nüfusu düzenli olarak artan Bursa'nın (merkez) nüfusu 1893 yılına ait verilere göre 121.590, 1907'de ise 137.653 olmuştur. Bu nüfusun 1.325'i Çingene, 3.514'ü Musevi; 254'ü Protestan, 684'ü Katolik, 6.529'u Rum, 23.434'ü Ermeni ve 101.913'ü Türktür (Demiryürek, 2016).

Cumhuriyetin ilanı sonrasında kentin nüfusu 1926'da 104.394; 1935'de 133.699 olmuştur. Bursa'da 1940'ta yapılan sayıma göre, 461.648 olan toplam nüfus içinde kent nüfusu 141.189'dur (Bilgi, 2006: 11-12).

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası süreçte hedeflediği Batılılaşma hareketlerine paralel olarak, Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrası modernleşme sürecinin etkilerini de yansıtan bir biçimde kentlerde yaşanan mekânsal değişim unsurları Bursa'da kısa süre içinde kendini gösterir. Bu bağlamda kentin farklı noktalarında açılan Batılı tarzdaki oteller şehrin turistik potansiyelini desteklemenin yanında, kültür ve eğlence hayatı içinde de yeni mekânlar olarak dikkat çeker. Bu mekânların Bursa içinde yoğunlaştığı üç bölgeden biri de Setbaşı'dır.

Setbaşı'nı, "yüzünü Batıya dönen ve modernleşen Bursa'nın çehresi" olarak nitelendiren Kaplanoğlu'na göre, "sinema" da dahil olmak üzere, Bursa'ya gelen ilk yenilikler önce Setbaşı'nda ortaya çıkmıştır: "*Setbaşı, Bursa'nın batılılaşma, modernleşmesinin yüzü olmuştur. Hep ilk yenilikler Setbaşı'nda ortaya çıkmıştır. İlk Frenk şapkalı insanlar burada gezinmeye başladı. Batı tarzı giysilerin satıldığı dükkânlar, terziler ve berberler bu semtte bulunuyordu. 19. yüzyılın başından itibaren Bursalıların en önemli eğlence mekânı olan sinemalar, gazinolar da bu semtte toplanmıştı.*" (Kaplanoğlu, 2013: 40-41).

Bu dönemde Bursa'da faaliyete geçen otellerin neredeyse tamamının yerli-gayrimüslimler ya da Osmanlı ülkesine yerleşmiş yabancılar tarafından kurulduklarını belirten Yaşayanlar'a göre bu yıllarda Bursa'daki oteller daha çok üç merkezde toplanmıştır:

Bunların başında Çekirge semti gelmektedir ki burada kurulan otellerin potansiyel müşterileri kaplıca turizminden faydalanan ziyaretçilerdir. İkinci merkez Yahudilik Mahallesi (Kuruçeşme Mahallesi) ve sonrasında Altıparmak Caddesi'nde yoğunlaşmıştır. (...) Üçüncü merkez ise 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bursa'nın elit semti hâline gelen Setbaşı'dır. Setbaşı semtinde bulunan oteller konaklama hizmetlerinden çok lokanta ve gazino hizmetleri ile tercih sebebi olmaktadır (Yaşayanlar, 2013: 97).

Bursa'da Batı tarzında yapılan ilk otellerin Setbaşı'nda açıldığını belirten Kaplanoğluna göre, *1890'lı yıllarda Setbaşı'nda bulunan Galiçya Oteli Bursa'nın en modern oteli olup, kente gelen tüm Avrupalı turist ve ünlü kişilerin kaldıkları bir yerdir. Bahçesinde saz ve şarkıcıları her akşam program yapardı. 1890'lı yıllarda Bursa'ya gelen Nafizade Ahmet, Bursa'nın en işlek caddesi olan Setbaşı'ndan Ulucami'ye gece saat 02:00-03:00'e kadar insanların gezinti yaptıklarını yazar (http://www.bursadakultur.org/bursanın_beyoglusunu.htm / Erişim tarihi:29.01.2022, 22.35).*

İçinden -Uludağ'dan gelen- Gökdere ırmağının da geçtiği Setbaşı semtinin şehrin eğlenme ve dinlenme mekanlarına ev sahipliği yapması sadece bu döneme (19.y.y.) özgü değildir. Araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu'nun kadı sicilleri üzerinden yaptığı çalışmalara dayanarak aktardığı bilgilere göre, Setbaşı Bursa'nın en eski semtlerinden ve eğlence mekanlarından biridir (Kaplanoğlu, 2004: 37 -39).

Osmanlı devrinde, Setbaşı'nda çok sayıda meyhanenin yanında, diğer bir eğlence mekânı olan birçok da bozahane vardı. Kadı sicillerine göre, Setbaşı meyhanelerinde kadınların bile şarap servisi yaptıkları anlaşılmakta. 1584 yılındaki bir kadı siciline göre, Setbaşı Mahallesi'nde iki Rum'un, mahalle ortasında açtıkları meyhaneleri kapatılmıştı. 1617 yılında da mahalledeki tüm meyhanelerinin kapatılması konusunda daha şiddetli bir ferman gelmişti (Kaplanoğlu, 2013: 38).

15.yüzyıldan itibaren belgelerde Setbaşı mahallesinin ismine rastlandığını belirten ve bu semti "Bursa'nın Beyoğlu'su" olara nitelendiren Kaplanoğlu'na göre, Setbaşı semti, Osmanlı Devleti döneminde çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahiptir: *Büyük ölçüde Ermenilerin yaşadığı Setbaşı'nın tam ortasında bulunan caminin dışında, Halveti tarikatına bağlı Hacı Şevki Tekkesinin de yer alması, Setbaşı semtindeki hoşgörü ortamını göstermesi açısından önemlidir (Kaplanoğlu, 2004: 38-40).*

Setbaşı'nın Bursa'nın eğlence ve konaklama yerleri arasındaki özel konumunun yanında, Bursa'nın ipekçilik ve dokuma alanındaki önde gelen merkezlerinden biri olan İpekçilik semti ile komşu olması da önemlidir. 19.yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da gerçekleşen sanayi devrimi, neredeyse eş zamanlı olarak Bursa'da da etkisini göstermiş ve -İpekçilik semtinde- kozacılık ve ipek çekme tesisleri kurulmasına yol açmıştır:²

Sanayileşme Bursa'da 19. yüzyılın ilk yarısında başlamış ve ticari faaliyetlerin hızla gelişmesine yol açan bir iş alanı olmuştur. Bursa'da en önemli ticari faaliyet alanı olan kozacılık ve ipek ipliği üretimi, sanayileşmenin de temelini oluşturacaktır. Fransa'da ilk defa 1828'de buharlı makinelerle ipek çekilmeye başlanmasından tam on yıl sonra Bursa'da ilk flatür fabrikası açılmıştır (Yaşayanlar, 2013: 34).

Kaplanoğlu'nun 1844 yılına ait temettuat defterleri üzerinden yaptığı araştırmaya göre, Bursa'nın bu yıllarda ihtiyaç duyduğu teknoloji ve makineleşme ile ilgili yatırımlar, yabancı sermaye aracılığıyla gerçekleşmiştir:

Bursa'da geleneksel üretimden makineleşmeye geçilmesi, öncelikle teknoloji ve sermayeye gereksinim duymaktadır. Bu sermaye de dışarıdan gelmişti. Yabancılar sadece sermaye değil, teknoloji de getirmişti. 1830'lu yıllarda Avrupalı tüccarlar, işgücünün ucuzluğu nedeniyle yatırım yaparak, Bursa'da İpek sanayisinin kurulmasını sağlamıştı (Kaplanoğlu, 2011: 75-76).

Bursa'ya ve Setbaşı'na dair buraya kadar aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere, tarihsel süreçte ortaya çıkan ticari, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkenler, Batı'da (Avrupa'da) kentleşme ve sanayileşme ile aynı dönemde ortaya çıkan sinemanın da -Osmanlı topraklarına girişinin ardından- Bursa'da ilk olarak bu semtte görünür hale gelmesinde belirleyici olmuştur. Bu durum, bir yandan şehirdeki yaşam tarzının ve eğlence anlayışının Batılı tarzda değişmesine/dönüşmesine ivme kazandırmış, diğer yandan da Setbaşı'nın Bursa için bir anlamda İstanbul'daki Beyoğlu semtine benzer bir merkez haline gelmesine yol açmıştır:

XIX. yüzyıldan sonra, Bursa'da modern tarz eğlence mekanları olarak oteller ve gazinoların açılmaya başlandığı görülmektedir. Doğal olarak bu gazinolar da Bursa'nın Beyoğlu'su olan Setbaşı'nda açılmıştı. Bursa'da açılan en eski gazinonun "Mazalyan Gazinosu" olduğu, dönemin gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. (...)1915 yılında Ertugrul gazetesinin bir haberine göre, Setbaşı'nda açılan Gökdere Gazinosu, Bursa'nın en modern gazinosu olduğu anlaşılıyor. Haberde bir de yorum yapılarak, eğlence mekanlarının herşeyi ile İstanbul'dakilerden aşağı kalmayacak tarzda modern bir yer olması istenmektedir (Akt: Kaplanoğlu, 2004: 40).

Diğer yandan Bursa'da 1879-1882 yılları arasında vali olan Ahmet Vefik Paşa eliyle tiyatro alanında gerçekleştirilen faaliyetler de şehrin sanatsal atmosferine ve seyir kültürüne olan katkıları açısından anlamlıdır.

Ahmet Vefik Paşa'nın 1879 yılında Bursa valisi olduktan sonra aynı yıl açtığı tiyatro, Anadolu'da yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. (...) Anadolu'da ilk tiyatromun Bursa'da açılmasının en önemli nedeniyse 19.yüzyılın ortalarından itibaren şehrin dokusunun değişmesidir. (...) 1894 yılı salnamesine göre şehirde iki tiyatro binası bulunuyordu. Biri A.V. Paşa'nın inşa ettirdiği tiyatro, diğeri ise Şark Tiyatrosu'dur (Özen, 2013: 11, 14).

Setbaşı Köprüsü'nün kuzeybatı tarafında, ahşap bir binada faaliyet gösteren Şark Tiyatrosu bir yangın sonucu ortadan kalkınca yerini aynı yerde 1912'de -Bursa'nın ilk betonarme binası olarak inşa edilecek olan Şark oteli ve tiyatrosuna bırakacak ve bir süre sonra otelin tiyatro salonunda sinema gösterileri de yapılmaya başlanacaktır (Çalikuşu & Liman, 2021: 445).

BURSA'DA SİNEMANIN İLK YILLARI VE SETBAŞI SİNEMALARI

Sinemanın Türkiye'ye ilk girişiyle (1896-1897) ilk sinema salonunun açılışı arasında on onbir yıllık bir süre vardır ve bu süreden arta kalanlar birkaç anyla birkaç gazete haberidir. Sinema gerçekte Türkiye'ye çabuk girmiş olsa da uzun sayılabilecek bir süre tek bir kenti, İstanbul'u hatta bir tek semti, kozmopolit ve Levanten Beyoğlu'na çıkarları etkilemiş, ilgilendirmiştir (Scognamillo, 1998: 20).

² Bu alandaki tesisleşmenin yanı sıra ilerleyen yıllarda İpekçilik semtinde ipekçilik ile ilgili eğitim vermek üzere bir de okul kurulmuştur. *Bugün İpekçilik Caddesi'ne ve semte adını, bu caddenin başında bulunan İpekçilik Okulu vermiştir. İpekçilik Okulu, aynı adı taşıyan caddenin başında, Eşrefiler Caddesiyle kesiştiği yerdedir. İpekçilik binası, Fransa'da eğitim gören Kevork Torkomyan adlı bir Ermeni'nin önderliğinde, 1893 yılında kurulmuştur. Bu okulun açılması ile Bursa ve çevresinde ipekböceği üretimi büyük ölçüde artmıştır (Kaplanoğlu, 2004: 42).*

Sinema yazarı ve tarihçisi Giovanni Scognamillo'nun da yukarıda belirttiği gibi, sinemanın Türkiye'deki ilk yıllarına ait yazılı, görsel kaynakların sayısı oldukça azdır. Buna karşın eldeki verilere göre sinema icadından kısa bir süre sonra hem çekim hem de gösterim yoluyla Osmanlı topraklarına gelmiş ve İstanbul'da seyirci ile buluşmuştur (Erdoğan, 2017; Özuyar, 2013; Teksoy, 2007).

İstanbul'da Beyoğlu merkez olmak üzere daha çok kahvehane, birahane, gibi halka açık yerlerde yapılan bu ilk gösterimlere ev sahipliği yapan mekanlardan biri de tiyatrolardır:

1896 yılının kışı başlarken İstanbul'da izleyici, ilk kez sinema ile tanıştı. İlk film gösterimleri Pera'da gerçekleşti. İzleyicilerin sinemaya gösterdikleri ilgi nedeniyle üç ünlü tiyatrodaki film gösterimi başladı: Kefalonya adası kökenli Petrakis Raftopoulos'un yönetimindeki Odeon (Odion) Tiyatrosu; (...) Sifnos kökenli Psihuli Kardeşler'in Tepebaşı'ndaki Mnimatakia Tiyatrosu ve Kefalonya adası kökenli Andreas Livadas ile Andreas Ksenatos'un işlettiği Concordia Tiyatrosu'nda sinemaseverler bu yeni gösteriminin müdavimi oldu (Bozis & Bozis, 2014: 17).

Sinemanın -ya da o zamanki adıyla "sinematograf"- Türkiye'ye gelişi ve seyirciyle buluşması sürecinde bu yılların iki büyük sinema şirketi olan Lumière Kardeşler ve Pathé şirketlerinin etkinlikleri önemlidir. Bu şirketlerin küresel ölçekteki ticari faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen çekimler ile birlikte sinema Osmanlı topraklarına da gelmiş, ülkede ilk yerleşik sinema salonları açılmaya başlamıştır (Scognamillo: 1998: 18, 24).

İlk Film Gösterileri, Yapım/Çekim Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin çeşitli savaşlar ve ayaklanmalar sonucu yıkılmaya başladığı bir dönemde, *taşrada film gösterimlerinin yaygınlaşması II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşir* (Duyan, 2021: 14). Bu yıllarda sinema ile tanışan kentlerden biri de Bursa'dır. Bursa'da kurduğu bir kültür derneği aracılığıyla sinema etkinlikleri düzenleyip, tiyatro ve sinema tarihi üzerine araştırmalar yapan -ve bunları internet ortamında paylaşan- araştırmacı-yazar Talip Koç'un kişisel arşivindeki belgelere dayanarak aktardığı bilgilere göre, sinema/sinematograf, Bursa'ya gösterim yoluyla ilk olarak 1909'da gelmiştir:

II. Meşrutiyet'in ilanının 1. Yılında Bursa Valisi Azmi Bey'in önerisi ile Bursa'da 1906 yılında olduğu gibi bir sergi düzenlenmesine karar verilir. Elli bin kuruşluk bir bütçe için hükümetten destek istenir. (...) Beş bin kuruşluk bir ödeme yapılacağı kesinleşmesi üzerine Bursa Valisi Azmi Bey'in kalan masrafların karşılanabilmesi için ortaya attığı 'piyango düzenlenmesi' fikri kabul görür. Bunun yanı sıra ilgi çeken önerilerden biri de 'film gösterimi'dir. Film gösterimi için binanın Hükümet Caddesi'nde yer alan kısmı 'Sinematograf Pavyonu' adıyla adlandırılır. Sergi süresince 'Sinematograf Pavyonu'ndan 11.047 kuruş gelir elde edilmiştir. 53 gün boyunca açık kalan etkinliğin en önemli yanı ise 23 Ağustos 1909 tarihinde Bursa'ya gelen 35. Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat'ın sergiyi gezmesidir. Padişahın bu gezi esnasında serginin Sinematograf bölümünü de ziyaret etmesi olasıdır (https://www.ululararasisbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi, 27.1.2022).

Sinemanın Bursa'daki ilk yıllarına dair bir başka bilgi ise, film yapımı ile ilgili olarak Pathé firması arşivlerinde ortaya çıkan ve Türkiye'de çeşitli haber kanalları tarafından internet ortamında paylaşılan bir belge filme dayanmaktadır. İnternette yer alan kaynaklarda³ "Bursa'da Çekilen İlk Film" başlığıyla sunularak videosu da paylaşılan ve 1896'da Pathé kameramanları tarafından çekildiği belirtilen filmin aslında 1896'da değil 1927'de çekildiğini belirten Koç'a göre, orijinal adı "Sur la route d'Anatolie / Anadolu Yollarında" olan bu filmin Pathe firması arşivindeki kataloğa göre yapım yılı 1927'dir.⁴ (https://www.ululararasisbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi, 26.01.2022).

Bursa'da ilk film yapımı ile ilgili olarak, Koç'un "The Bioscope" dergisinin "6 Haziran 1912 tarih ve 295 numaralı sayısı"ndan aktardığı bilgiler ise ilk çekim faaliyetlerinin Fransızlar tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Fransız "Éclair" film şirketinin çektiği filme dair bilgiler veren Koç, ilgili derginin filmleri listelediği programda "Brousse (Turquie d'Asie) plein air" başlığıyla yer alan

³ https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-cekilen-ilk-filmi-yillar-sonra-gun-yuzune-cikti-174927.html,

https://www.hurriyetdailynews.com/french-made-1890s-movie-on-bursa-found-41455

⁴ Bu konudaki belirsizlik kanımca tam olarak giderilememiştir. Çünkü Koç'un kaynak gösterdiği Pathé arşivindeki belgede (bkz. Ek-1) filmin süresi yaklaşık iki dakikadır (2'10"). Buna karşın ilgili yerel haber kanalları -ve Anadolu Ajansı- tarafından internet ortamında paylaşılan filmin süresi yaklaşık beş dakikadır (4'56"). Ayrıca Bursa'nın birçok farklı noktadan görüntüler yansıtan filmin genelinde görünen insanların giyim kuşamı 1927 yılını yansıtmamaktadır. Filmin ortalarına doğru "Les vendanges dans la region de Cognac" ara yazısının ardından gelen (2'43"-2'55") 12 saniyelik görüntüde ise fôtr şapkalı, modern giyimli insanlar tarlada çalışmaktadır. (https://www.dailymotion.com/video/xxld19, 26.01.2022).

bilgiden yola çıkarak Bursa'da çekilen ilk filmin "Bursa-Asya Türkiye" adlı film olduğunu belirtir⁵ (<https://www uluslararasıbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi>, 26.01.2022).

Yukarıda belirtilenlerin dışında, *Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin çektiği ve gösterdiği çeşitli filmler arasında Bursa'dan görüntüler içeren bir film -ya da filmler- gösterildiğine dair bir gazete ("Prodos Gazetesi") haberi de dikkat çeker. Bu habere göre, 1914'te kurulan "Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin gösterdiği filmler arasında "Bursa'dan Görüntüler" (4.6.1915) isimli bir belge film de yer alır. Ancak bu belge filmin günümüze ulaşmış olmadığı ya da daha önce Pathé kameramanları tarafından 1896'da çekilen filmlerden mi oluştuğu bilinmemektedir* (Akt: Çalıklı & Liman: 2021:445).

İlk Sinema Salonları: "Sinema Pathé", "Sinema Olimpos Palas", "Şark Sineması ve Tiyatrosu"

Sinemanın Bursa'ya gelişi ve ilk yıllarına dair bilgi ve belge sayısı, yerel araştırmacıların gazete arşivlerine dayalı olarak aktardıkları bilgiler ve çeşitli anılar/söyleşiler içindeki sinema ile ilgili açıklamalar dışında oldukça sınırlıdır.

Bursa sinema tarihine ilişkin mevcut bilgiler içinde Bursa'da sinemanın ilk yılları ve ilk sinema salonu ile ilgili olarak araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu'nun dönemin "Ertuğrul" gazetesine dayanarak verdiği bilgiler önemlidir:

Bursa'da ilk sinema ne zaman kuruldu? Bu sorunun yanıtını bugün kesin olarak vermek çok güç. Ancak arşivimdeki 1912 tarihli gazetelerden, bu tarihte Bursa'da bir sinema olduğunu öğrenmekteyiz. Bu ilk sinema, Nasuh Paşa Hamamı karşısındaydı. Uzun yıllar Bursa'da hizmet vermiş olan Şark Tiyatrosu'nun da faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. (Ertuğrul Sayı 127, 26 Eylül 1912) Ancak Şark Tiyatrosunun bu tarihte sinema olarak da kullanılıp kullanılmadığını bilemiyoruz. 1918 yılında ise Setbaşı'nda Sinema Olimpos Palas bulunuyordu. Bu sinemada hafta üç gün kadınlara matine vardı (Kaplanoğlu, 2004: 42).

Bursa'da faaliyete geçen ilk sinema salonları ile ilgili bir başka açıklama ise araştırmacı-yazar Talip Koç'un 26 Eylül 1912 tarihli "Ertuğrul" gazetesine dayalı olarak aktardığı bilgilerdir ve Kaplanoğlu'nun bu konudaki açıklamalarını desteklemektedir: *Sinemanın Bursalıların sosyal yaşamına girdiği tarih bilinmemekle birlikte, Setbaşı Hocaalazade mahallesinde, Nasuh Paşa Hamamı karşısında yer alan "Sinema Pathé", eldeki verilere göre Bursa'nın ilk sinema salonu olarak kabul görmektedir*⁶ (<https://www uluslararasıbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi>, 27.1.2022).

Mevcut kaynaklara göre Bursa'da açılan ilk sinema salonu olan Sinema Pathé ile ilgili olarak 26 Eylül 1912 tarihli Ertuğrul Gazetesinde çıkan ilan ise (bkz. Ek- 3) şöyledir:

İstifadeli eğlence. Nasuh Paşa hamamı karşısında. Sinema Pathé. Hıfzussıhhaya fevkalade riayet edilerek yapılan bir bina dahilinde istifadeli ve eğlenceli kordelalarını (filmlerini) her gece teşhir etmektedir. Kordelalar, şehrimizde emsali görülmemiş derece mükemmeldir. Sıcak havalarda ise müteakbil pencerelerden cereyan eden hava dolayısıyla mevkice de şehrimizdeki bi'lumum eğlence-hanelere faikdir. Sinema meraklılarına mezkur eğlence-hanenin diğer mahallere tercih olunmasını tavsiye ederiz.

"Sinema Pathé" dışında Bursa'da faaliyet gösteren bir başka salon ise "Sinema Olimpos Palas"dır. Bu konuda, 1918 tarihli "Mücadele Gazetesi"nin 57.sayısını kaynak gösteren Koç'un verdiği bilgiye göre "Sinema Olimpos Palas", Bursa'da faaliyete geçen ikinci sinema salonudur ve bu salonda

⁵ Filmin tanıtıldığı yazıda geçen "plein air" (bkz. Ek-2) ifadesinden filmin dış çekimlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Koç'un, aynı kaynaktan yararlanarak adı geçen filmin içeriğine dair aktardığı bilgiler şöyledir:

"Bursa'dan manzaralar", "Brusa (Bursa) kasabasının çatıları". "Sokakta yayalar, arabalar", "Eski Köprü", "Yeşil Cami", "Bir Türk kahvesi", "Bir midilli tuzağı, büyük bir ağaç gövdesinden kesilen bir delikten geçer.", "Mezarlık", "Yumurtaların sepetlere paketlenmesi", "Kağnı arabaları".

(<https://www uluslararasıbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi>, 27.1.2022).

⁶ Bu yıllarda kullanılan ve belirli bir ısıda kendiliğinden yanabilen nitrat tabanlı filmlerden kaynaklanan yangınlar Türkiye'de ve dünyada sık sık gazete haberlerine konu olmuştur. Bu haberlerden biri de Bursa'daki bir sinemada çıkan yangın ile ilgilidir. Araştırmacı Talip Koç'un 1916 tarih ve 324 sayılı "Hüdavendigâr Gazetesi"nden aktardığı haberin içeriği şöyledir: "...Sinemada bir Yahudi çocuk yanıyor diye bağırması üzerine hanımlar derhal birbirine girerek sinemadan bir an önce çıkmak için çaba harcamış. Bu sırada da birçok kadın ve çocuk ezilmiştir" (<https://www uluslararasıbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi>, 27.01.2022).

erkekler için pazar ve pazartesi akşamları; kadınlar için ise Cumartesi ve Salı akşamları film gösterimleri yapılmaktadır (<https://www.uluslararasıbursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi>, 27.1.2022).

Araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu arşivinden edinilen, yukarıdaki bilgiyi de içeren belgeye (bkz. Ek-4) göre 1918 tarihli "Mücadele Gazetesi"nin 57.sayısındaki ilan şöyledir:

Sinema Olimpos Palas.. Koşunuz! Koşunuz! Koşunuz! Bu fırsattan istifade ediniz. Hayli zamandan beri vüruduna intizar ettiğimiz (gelmesini beklediğimiz) "Amerikan'ın İstilasası" namındaki 5 kısım üç bin metrelik feci dram vürud etmiştir (gelmiştir). 'Aşk ve nefret' piyesine tercihen bu akşamdan itibaren gösterilecektir. Pazar, pazartesi akşamları beyefendilere; Cumartesi Salı akşamları hanımefendilere. Mutlaka görünüz.

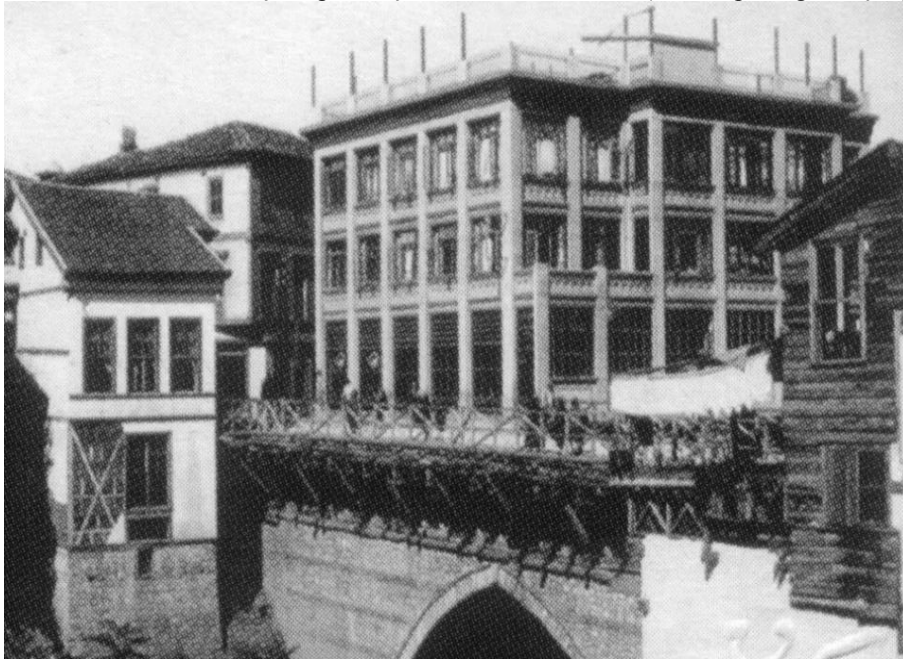
Bursa'daki sinema salonları ve film gösterimleri bağlamında bu yıllarda değinilmesi gereken bir başka etkinlik ise Bursa Türk Ocağı'nın sinema faaliyetleridir. Bu konuda yazar Nevzat Çalığı'nun verdiği bilgiye göre, Setbaşı Köprüsü yanındaki Hakkı Necip sokağında bulunan Türk Ocağı binasının bulunduğu yerde Sanayi-i Nefise Yurdu'na ait bir kahve-büfe de yer almakta ve şimdiki Mahfel Kiraathanesi'nin olduğu yerde de Sanayi-i Nefise yurdunun bir müsamer salonu bulunmaktadır. Türk Ocağı'nın sinema gösterilerinin de önceleri bu salonda yapıldığı tahmin edilmektedir. Sinema filmi gösterimlerini önce Sanayi-i Nefise Yurdu temsil salonunda gerçekleştiren Bursa Türk Ocağı, cumhuriyetin ilanından sonra bu etkinlikleri Muallimler Birliği'nin İpekçilik Caddesi'nde yer alan Ermeni Kilisesi'ni düzenleyerek açtığı salonda (Muallimler Birliği Sineması) sürdürmüştür. Ayrıca Şark Sineması'nda da programlar düzenlemiştir. (Nevzat Çalığı ile Görüşme, 28.11.2021).

Türk Ocağı'nın sinema faaliyetleri ile ilgili eldeki kaynaklardan edinilen bilgiye göre ocağın çeşitli yardım faaliyetleri ve eğitsel amaçlar çerçevesinde film gösterimleri yaptığı anlaşılmaktadır.

Raif Kaplanoğlu'nun aktardığı ve Bursa Türk Ocağı hakkında bir çalışma yapan Doç.Dr.Celil Bozkurt'un teyit ettiği -Bursa Türk Ocağı'nın sinema faaliyetleri hakkında çıkan- 1914 yılına ait bir gazete haberinde, '1914 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen bir sinema faaliyetinde, Ocağın; 2240 kuruş hasılat elde ettiği, bunun 400 kuruşunu masrafa ayırdığı, 1749 kuruşunu da 'Ziraat (Ameliyat) Mektebi'nde okuyan bir efendinin altı aylık masraf-ı iâsesi(geçinme gideri) olarak ifraz ettiği (ayırdığı) anlaşılmaktadır' denilmektedir. Ocak, bir sinema makinesi ile bir sinema salonuna sahiptir. Muhtemelen toplumu eğitmek ve sanatsal beğenisini yükseltmek için Türk Ocağı Bursa Şubesi, sinema gösterimlerini kuruluşundan itibaren önemsemiştir. (Akt: Çalığı & Liman: 2021:445-446)

Sinemanın Bursa'ya gelişinden Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içinde faaliyet gösteren sinema salonları bağlamında değinilmesi gereken bir başka salon ise "Şark Sineması"dır.

Resim 1: Setbaşı Köprüsü, Şark Otel ve Sineması (Raif Kaplanoğlu Arşivi)

Günümüzde de halen ayakta kalan -ve kültürel bir miras olarak koruma altına alınması gereken- az sayıdaki sinema mekanlarından biri olan Şark sineması; Bursa’da -geçmişten günümüze- Setbaşı adıyla bilinen semtte, Setbaşı Köprüsü’nün kuzeybatı tarafına bitişik konumdadır.⁷ Bu sinema, eski adıyla “Saray” şimdiki adıyla “Ünlü Caddesi”nin başında, 1912’de inşa edilen, dört katlı Şark Oteli içindeki temsil (tiyatro) salonunda faaliyete geçer.

Aynı zamanda Bursa’nın ilk betonarme yapısı olan bu binada 22 odalı otel, bir gazino ve alt katta da –o yıllarda Fransızların işlettiği- buz pateni yapılan bir salon vardır (Bursa Hâkimiyet, 9 Nisan 1982).

1919 tarihli “Mücadele Gazete”sinin 60. Sayısından Koç’un aktardığı bilgiye göre bu sinemanın ilk adı “Şark Tiyatrosu Sineması”dır:

1894 yılında Setbaşı köprüsü girişinde Şark Oteli ve Tiyatrosu olarak hizmete açılan binada film gösterilerinin yapıldığı bilinmekle birlikte, kesin bir tarih verilememektedir. Bu konuda eldeki ilk veri 1919 yılında Mücadele Gazetesi’nde yer alan reklamdır: ‘Üç gecedan beri aranjeseyle (aranesiyle) ⁸ ahaliyi muhterememizin memnuniyetini cümle muvafık olduğumuz Amerikan İstilas namındaki 5 kısım 3000 motorlu (metrelik/metroluk) feci dram bu akşam hanımefendilere son defa arane edilecektir. Koşunuz mutlaka görünüz (https://www.ululararasibursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi, 27.1.2022).

Çeşitli kaynaklarda “Şark sineması”, “Şark oteli ve Sineması” ya da “Şark oteli ve tiyatrosu” olarak adı geçen bu binanın ilk sahipleri Aleksander, Yanidis ve Sideris adlarını taşıyan üç Rum-Osmanlı vatandaşıdır (Yaşayanlar, 2013: 84).

Şark Oteli bünyesinde faaliyet gösteren ve ilk yıllarında hem tiyatro hem de sinema olarak kullanılan (Peker, 2021: 24) bu yapının sahipleri cumhuriyetin ilanından sonra değişmiştir. Konu ile ilgili olarak “Osmanlı Dönemi Bursa Otelleri” adlı çalışmada İsmail Yaşayanlar, otelin sahibi olan üç Rum’un 1924 yılında mübadeleyle Yunanistan’a gittikleri için, otelin Bursa’ya gelen mübadillerden Mazlum Bey, Haydar Bey ve Ferhat Ağa’ya üç hisseli olarak verildiğini, otelin verilmiş süresi uzadığı için, 1924-1928 yılları arasında işletilemediğini, yeni sahiplerin otelin adını “Şafak” olarak değiştirdiğini yazar (Yaşayanlar, 2013: 85).

Bursa’nın Yunan işgali altında olduğu 1920-1922 yılları arasında Yunan işgal kuvvetleri karargahı olarak da kullanılan bu bina, Atatürk’ün Bursa gezilerinin ilkinde (27 Ekim 1922) ve ikincisinde (23 Ocak 1923) gerçekleştirilen etkinliklere de ev sahipliği yapmıştır (Akt: Çalığışu & Liman: 2021: 447).

1928’den itibaren “Şafak Oteli ve Sineması” olarak anılan bu bina, bu yıllarda da film gösterimlerinin yanında çeşitli tiyatro faaliyetlerine ev sahipliği yapmaya devam eder. Özellikle 1930’ların başında yakın çevrede yeni sinema salonları açılınca “Şafak sineması ve tiyatrosu” adıyla tiyatro gösterilerine ağırlık verilir. Salonun koltuk kapasitesi 700’dür⁹ (Akt: Özen, 2013: 15).

“Sinema Yıldızı” dergisinin 3. Sayısında çıkan “Bursa’da Sinema Hayatı” başlıklı bir yazıda ise Bursa’da 1924’te iki sinema olduğu belirtilir ve Şark Sineması ile ilgili şu bilgiler aktarılır:

Bursa’ımızda iki tane, milli ve şark, sinemaları vardır. Şark Sineması en eski yani kadim bir müessesedir. Kendi ismiyle müştehir otelin alt kat salonunu işgal eder. Heyet-i umûmiyece güzeldir, fakat tiyatro binası olarak inşa olunmuştur. Genişliği tülüyle (uzunluğuyla) mütenasip (uyumlu) değildir. Üst localar biraz iyiyse de paradî (Tiyatrodaki en üst balkon) mevkii sinema temâşâsına (seyrine) yaramıyor. Son bir ay zarfında tatil-i faaliyet eylemiştir (Akt: Çalığışu & Liman: 2021: 448)

⁷ Şark Sineması olarak bilinen bu yapı, 1928-1953 arasında “Şafak Sineması”, “1953-1973 arasında Saray Sineması”, “2000-2012” yılları arasında ise “Prestij Sineması” olarak faaliyet göstermiştir (Enis Ergin ile görüşme, 16.10.2021)

⁸ Belirtilen Gazete ilanı ile ilgili olarak Osmanlıca metinden yapılan çeviriye dair parantez içi açıklamalar/düzeltilmeler bana aittir. Örneğin ilgili metinde “gösterim” anlamında kullanılan “aranje” yerine “arane” ifadesi ya da “3000 motorluk” ifadesi yerine “3000 metrelik” ifadesi daha doğru olacaktır. Çünkü 1,5 saatlik bir filmin uzunluğu yaklaşık 3000 metredir.

⁹ 1953’te “Saray Sineması” adını alan bu yapının günümüzdeki hissedarlarından ve 1966-1971 yılları arasında Saray Sinemasında gişe memuru olarak çalışan Enis Ergin, 60’lı yıllarda binanın alt katının gece kulübü (Parizyen Pavyon, Renk Pavyon), zemin ve üst katın ise sinema olarak kullanıldığını, salonun seyirci kapasitesinin yaklaşık 450 (zemin 300, balkon 150) olduğunu, salonun koltuklarının deri, balkon kısmının koltuklarının ise tahta olduğunu belirtmiş, ayrıca şunları aktarmıştır: *Salon zemin kattaydı..O zamanlar tam bilet 2,5 lira, duhuliyeye 150 kuruştı. Gökdere’nin karşı kıyısında aynı şirketin (“Sinemacılık Kolektif Şirketi”) yazlık sineması vardı: Rüya Sineması. Ayrıca Şehreküstü’nde “Kısmet Sineması” vardı şirketin. O zamanlar bir “esas film” vardı bir de “takviye film” vardı. Esas film önce Şehreküstü’nde oynarken bu sırada takviye film Saray Sineması’nda oynardı. Daha sonra esas film Saray Sineması’nda oynar, takviye film Kısmet Sineması’nda oynardı. Bobinler gün içinde gidip gelirdi iki sinema arasında. Burada yerli filmler oynardı daha çok. Özellikle de Osman Seden’in filmleri.70’lerin başlarından itibaren televizyon yaygınlaştı, erotik film furyası başladı seyirci azaldı, 70 yılı Ekim ayında ayrıldım (Enis Ergin ile görüşme, 16.10.2021).*

Resim 2: Şark Sinemasında Gösterilen Filmlere Ait 1930 Tarihli Bir Gazete (“Hakkın Sesi”) Reklam İlanı (Raif Kaplanoğlu Arşivi)

Sahife 3 Hakkın Sesi

24 Teşrinî sani 930 Pazartesi akşamından itibaren
Yedi kişilik Bale heyeti meşhur Mezei hemşireler bu akşamdan
itibaren Yeni büyük varyete

Şafak Sinemasında

Mevsimin en fevkalade filinlerini irae etmekle beraber ayrıca varyete, Lemik, şante ve millî rakislarla zarif kemediler vaz'ı sahne etmekte

Her Gece
Hem sinema
Hem tiyatro

Her Gece
Hem varyete, Hem
dans, Hem teganni

Memleketimizin yegâne aile içti magahı olan ŞAFAK sineması

24 İ. teşrin
Pazartesi
Günü akşamı
tam saat sekizde
başlar .
Bu gece
Şerefine
Yeni gelen sanat-
kar İclâl hamım
tarafından

Rejisor :
San'atkar [Memduh] bey

Sinema kısmı
ASK BAHARI
Mevsimin en müstesna ve en
güzel filmi
Büyük varyete yedi kişilik Bale
Heyeti Mezei hemşireler

Yeşil Bursanın sevgi-
li sanatkar komiği
Ahmet B. idaresinde

İZMİR ZEYBEĞİ KOSTÜME OLARAK
Pek büyük fedakârlıkla getirdiğimiz MEZEL Hemşireler yalnız on gün için
her akşam Bursamızda görülmüş Danslar, Varyeteler envai çeşit
numaralar ıera edeceklerdir

Millî Raks, Memleket Şarkıları ve Gemici rakısı
Geliniz , görünüz emsalsiz varyete , dans eksentrik , dans komedi
ve Macar dansları vs sairé

Türkiyenin taınıms
San'atkarlarından
Narettin bey

Tiyatroda pek yakında : [Katil , Facia üç perde] [Ask Ölmüz , operet üç perde]

SONUÇ

Tarihsel açıdan oldukça köklü bir mirasa sahip olan Bursa, geçmişten günümüze farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'un yanında/yakınında bir şehir olarak gerek Osmanlı döneminde gerekse cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi, ticaret ve turizm açısından önemli bir potansiyeli olan kentin sinemasal geçmişi de bu yapının izlerini yansıtmaktadır.

Yerel tarihçilerin “Bursa'nın Beyoğlu” olarak nitelendirdiği bir semt olan Setbaşı ise, Bursa'da gayrimüslimlerin -özellikle Ermenilerin- yoğun olarak yaşadığı, Batılı/modern tarzda ortaya çıkan otelleriyle, eğlence mekanlarıyla şehrin en işlek noktalarından biridir. Bu anlamda Setbaşı, çok kültürlü toplumsal yapısıyla moderniteye ait her türlü yeniliğin kentle tanışmasında öncü konumdadır. Setbaşı'nın tarihsel süreç içinde Bursa halkını tanıştırdığı bu yeniliklerden biri de sinemadır.

Sinema, icadından kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarına girmiş ve II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul merkez olmak üzere ilk sinema salonları açılmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren sinemanın Anadolu'da yayımlanması ile birlikte, Bursa şehri de sinema ile tanışmış ve sinemanın Bursa'daki ilk durağı Setbaşı semti olmuştur.

Sinemanın Bursa'daki ilk yıllarına ait bilgi ve belge sayısının oldukça sınırlı olmasına karşın mevcut belgeler ve araştırmalardan edinilen bilgiler ışığında, kentte açılan ilk sinema salonlarını belirlemek mümkündür. Buna göre Bursa'da açılan ilk sinema salonu “Sinema Pathé”dir.

Bursa şehrinin yazlık-kışık eğlence mekanlarının önde gelen semti olan Setbaşı'nda açılan “Sinema Pathé”nin yanı sıra, “Sinema Olimpos Palas” ve “Şark Sineması” (ya da “Şark Tiyatrosu ve Sineması”) da yine aynı semtte faaliyet göstermiş olan ilk sinema mekanlarıdır.

Bursa'daki bu ilk sinemaların Şetbaşı'nda faaliyete geçmesinin semtin çok kültürlü yapısı ve şehir merkezine olan yakınlığı ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan Setbaşı'na komşu bir semt olan ve ipek işleme atölyelerinde/fabrikalarında çalışan işçileriyle "sinema" için belirli bir seyirci potansiyeli oluşturan İpekçilik semtinin de bu yapıyı desteklediği söylenebilir.

Şehirdeki ilk sinema salonlarının Setbaşı'nda açılmasına ilişkin bir başka etken ise semtte faaliyet gösteren, müşterilerine Batılı tarzda konaklama ve eğlence hizmeti sunan otellerdir. Şark Oteli bünyesinde sinema faaliyetleri yürüten "Şark Sineması" buna örnek gösterilebilir. Ayrıca Setbaşı içinden geçen -ve şehri özellikle yaz aylarında serinleten- Gökdere Irmağının da bu etkenleri doğal açıdan desteklediğini söyleyebiliriz.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırmanın verileri doküman analizi yöntemi ile toplandığı için etik kurul kararının alınmasına gerek yoktur.

KAYNAKÇA

- Bilgi, S. G. (2006). Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozıs, Y. ve Bozıs, S. (2014). *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çalıklı, N. ve Liman, A. S. (2021). *81 İilde Kültür ve Şehir- Bursa*. Bursa: Bursa Valiliği Yayını.
- Duyan, Y. (2012). Sinemanın Mardin'deki Seyri: Sinema, Şehir ve Seyir. *Sinecine*, 12(1), 9-42.
- Erdoğan, N. (2017). *Sinemanın İstanbul'da İlk Yılları Modernlik ve Seyir Maceraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplıanoğlu, R. (2004). Bursa'nın Beyoğlu'su Setbaşı. *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültür Dergisi*, 0(5), 38-45.
- Kaplıanoğlu, R. (2011). *1844 Yılı Temettuat Defterlerine Göre Değişim Sürecinde Bursa'nın Ekonomik Yapısı*. Bursa: Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları.
- Kaplıanoğlu, R. (2013). *Elveda Bursa*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaya, D. (2017). Eski İzmir sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir. *Sinecine*, 8(2), 93-138.
- Kaynar, H. (2009). Al Gözüm Seyreyle Dünyayı: İstanbul ve Sinema. *Kebikeç*, (27), 191-220.
- Kırel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kuter, M. (2011). *Tarihe Yön Veren Kent Bursa*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Liman, A. S. (2014). Gaziantep'te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(47), 97-123.
- Özen, U. O. (2013). *Bursa Oda Tiyatrosu*. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Özuyar, A. (2013). *Türk Sinema Tarihinden Fragmanlar (1896-1945)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Peker, E. H. (2021). *Bursa'da Sinema*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Scognamillo, G. (1998). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yaşayanlar, İ. (2013). *Osmanlı Dönemi Bursa Otelleri*. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-cekilen-ilk-filmi-yillar-sonra-gun-yuzune-cikti-174927.html> adresinden 26.01.2022 tarihinde erişildi.
- <https://www.dailymotion.com/video/xxld19> adresinden 26.01.2022 tarihinde erişildi.
- <https://www.hurriyetdailynews.com/french-made-1890s-movie-on-bursa-found-41455> adresinden 26.01.2022 tarihinde erişildi.
- <https://www uluslararasibursafilmfestivali.com/bursa-sinema-tarihi-1896-1922-osmanli-donemi> adresinden 26.01.2022 ve 27.1.2022 tarihlerinde erişildi.

Gazete-Arşiv

Bursa Hâkimiyet, 9 Nisan 1982.

Raif Kaplıanoğlu Arşivi.

Talip Koç Arşivi

Görüşmeler

Nevzat Çalıklı ile görüşme, (28.11.2021).

Enis Ergin ile görüşme, (16.10.2021).

EKLER**Ek-1: Talip Koç Arşivi**

04
FEV

16H00

PATHE ATOUR DU MONDE (55')

Dès 1896, la société Pathé s'intéresse à l'actualité, proposant des sujets tournés sur le vif ou reconstitués. Il faut attendre 1909 pour saluer la naissance du Pathé Journal. Les diverses agences ou succursales Pathé établies à travers le monde prêtent leur concours pour ces prises de vues permettant de donner à cette revue un caractère international et universel. En 1919, Pathé se diversifie dans un autre genre, avec le Pathé Revue (1919-1930) qui rassemble de courts sujets documentaires culturels et pédagogiques sur l'industrie, l'artisanat, la mode, les animaux, les régions françaises et la découverte des pays étrangers présentant les "plus beaux paysages et merveilleux colons". Certains sujets sont présentés en couleur grâce au PathécOLOR, un procédé de coloriage au pochoir image par image.

Pathé Frères © Coll. Fondation Jérôme Seydoux Pathé

Pathé autour du Monde : Visages et paysages du monde en couleur – 55'

La Chine (1925) – 2'21

Les Chutes du Niagara (1925) – 1'37

Tableaux vénitiens (1921) – 3'15

Lac de Come (1921) – 2'46

Porto (1924) – 4'43

Récolte de bananes (1924) – 3'20

Savetiers marocains (1924) – 1'25

Madère (1924) – 3'53

Pointe à Pitre (1926) – 3'34

Split, ville de Dalmatie (1926) – 2'26

La Kasba des Oudaia (1926) – 2'23

Les Cascades de Jaitce (1926) – 2'47

L'Elevage dans l'Appenzell (1926) – 2'45

En Italie – Les Costumes de sorrentino (1926) – 2'54

Mostar, ville principale de l'Herzégovine (1926) – 2'07

Dans l'intimité musulmane (1927) – 2'23

Sur la route d'Anatolie (1927) – 2'10

Ek-2: Talip Koç Arşivi

Nouveautés Cinématographiques

AMBROSIO
Représentant Charles HELFER
40, Rue St-Marc PARIS
PROGRAMME DU 14 JUIN

Le Secret d'Emma..... 139
Les Reutes de Robinet..... 195
Le rêve du bergère..... 215

C. ARENDON
Billulois fou d'amour..... 136

SWEA FILM
Institution d'aveugles de Stock illan..... 126

BISON-FILM 101
(anciennement Bison Film)
Représentant HODEL, 3, rue Bergère
PROGRAMME du 7 JUIN

La guerre dans la plaine, dram., affiche..... 564

Société CINÉS
Louis AUBERT, Représentant
19, rue Richer, Paris
PROGRAMME N° 45

La vengeance de Lili, affiches en coul. 310
Dette payée, affiches en couleurs..... 505
L'écu de Tantalus, comiq., aff. en coul. 137
La dot de Rosalie, drame, aff. en coul. 254
Siens à Vicovaro..... 150

PROGRAMME N° 46

Sauvée, drame, affiche..... 185
Le trait d'union, comédie, affiche..... 281
La dernière version du vol, com., affie. 100
Le Garde, drame, affiche en couleur..... 395

NORDISK FILMS C^e
Filiale de Paris
Représentant : Louis AUBERT
L'esprit de forteresse, drame, affiches.....

Société française des Films ECLAIR
8, Rue St-Augustin, Paris,
PROGRAMME du 31 MAI

Les batailles de la vie.....
Une haine au Mansie-Hall, drame..... 250
Amour et science, série A.C.A.D. en aff. 300
Gautreau charmeur, comique affiche..... 132
La journée d'une musulmane, éclair col. 108
L'amour veille, " American Standard
films, affiche..... 300

PROGRAMME DU 7 JUIN

Le Bonhomme Jadis, série A.C.A.D. aff. 333
Dans la cave, drame..... 200
Gavroche veut faire un riche mariage,
comique, affiche..... 184
Brousse (Turquie d'Asie) plein air..... 108

" AMERICAN STANDARD FILM "

La fille du musicien, comédie affiche..... 386

**Compagnie Française de Phonogra-
phes et Cinématographes Edison**
61, Rue de Corneille, Levallois-Perret.
(Seine)
PROGRAMME DU 6 JUIN

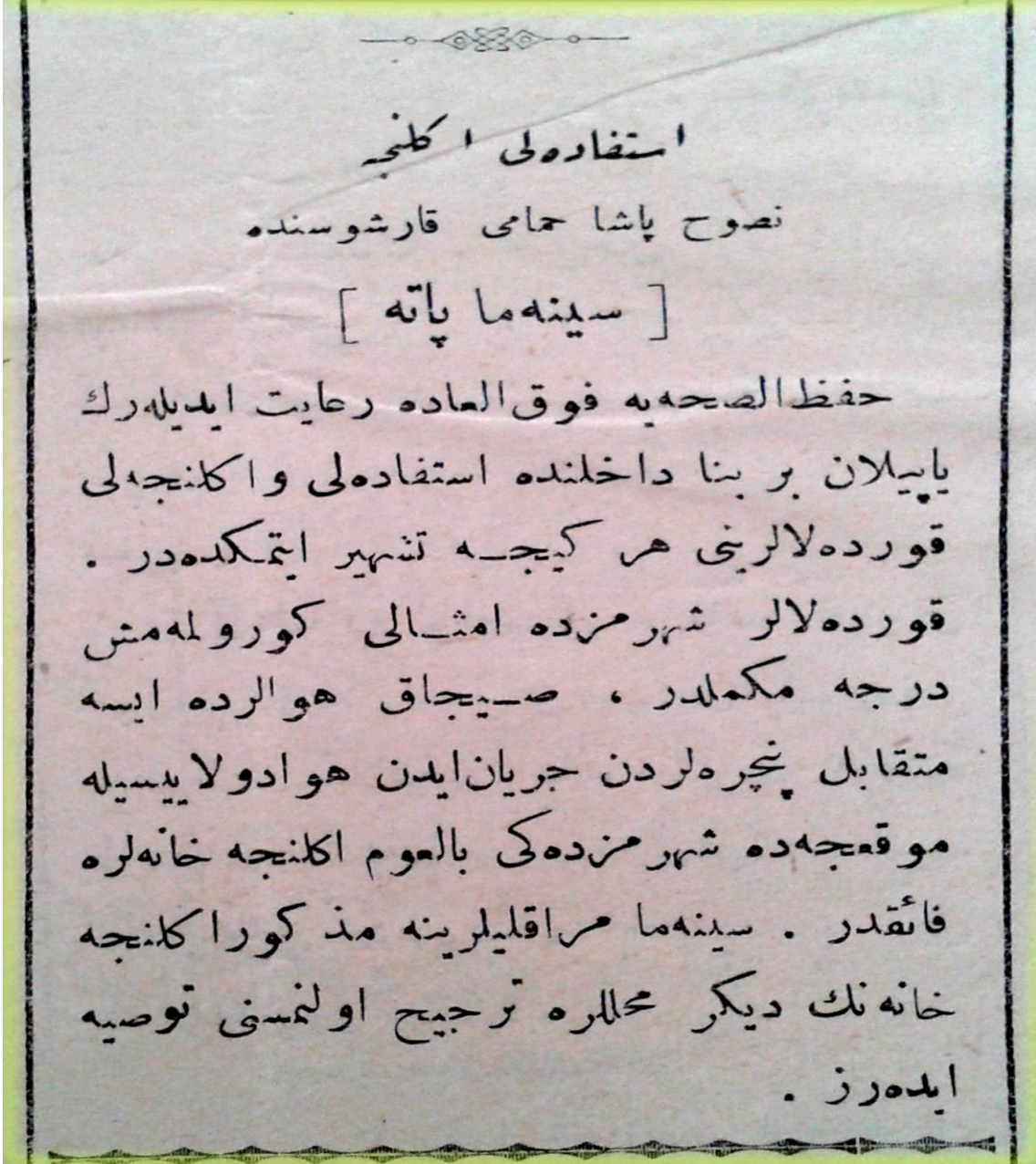
Les enfants qui travaillent, drame..... 286
Les chutes du Niagara, descriptif..... 139
Le jeune héritier, drame..... 317
Service de la voirie à New-York, doc. 100

IMP - REX - MELIÉS
Représentant : M. BROCKLISS
23, Rue de la Michodière, PARIS
IMP-FILMS
PROGRAMME DU 7 JUIN

Le roman d'une vieille fille, sentimental..... 200

Ek-3: Sinema Pathé ile İlgili Olarak 26 Eylül 1912 Tarihli Ertuğrul Gazetesi'nde Çıkan İlan (Raif Kaplanoğlu Arşivi)

Ek-4: Sinema Olimpos Palas ile İlgili Olarak "Mücadele" Gazetesi'nde Çıkan İlan (Raif Kaplanoğlu Arşivi)

